

Forord

Denne boken har ligget og arbeidet i meg gjennom 20 år. Deler av den ble også påbegynt allerede for så lenge siden. Men ulike forhold har gjort at arbeidet har blitt satt på vent. Så kom korona. Mye planlagt arbeid måtte utsettes eller avlyses, og i lengre perioder ble jeg satt på sidelinjen – og tatt avsides. Dermed ble det tid til å ta opp igjen bokprosjektet.

Foranledningen til prosjektet har vært en uro over utviklingen først og fremst innen den lutherske gren av kristenheten. Og da tenker jeg ikke på den åpenbare vranglære som etter hvert har fått hegemoni. Den norske kirke kan vel i dag knapt sies å være luthersk annet enn i navnet i og med forkastelsen av Bibelens samlivsetikk og skaperetro, samt en del andre forhold som det her ikke er stedet for å ta opp. Men også innen de grener av lutherdommen som ønsker å være bibeltro, har det gjort seg gjeldende tendenser innen forkynnelse og arbeidsformer som – så langt jeg kan se – truer selve evangeliet.

Arbeidet med boken har vokst langt ut over det som opprinnelig var tanken med den. Men det ble nødvendig slik.

Her vil jeg rette en stor takk til mine gode venner Olav Rørtveit og Øystein Rønhovde, som har tatt seg tid og møye med å lese igjennom manuskriptet, og som har kommet med verdifulle og nyttige innspill. De to kapitlene om musikk (8 og 9) er i tillegg gjennomlest av faglig kompetente på dette området, en hjertelig takk her til lektor Kjell H. Grønbeck og til organist og lektor Knut Harald Ekle.

INNLEDNING

Dine vitnesbyrd er såre trofaste; for ditt hus,
Herre, sømmer seg hellighet så lenge dagene varer!

Sal 93,5 (1930-oversettelsen)

Boken du har i hånden, har fått tittelen *Orienteringspunkter i en forvirret tid*. Er en på tur i fjellet og tåken kommer sigende, er det avgjørende å ha noen punkter en kan orientere seg ut fra. Uten slike går en seg vill. Mitt håp er at boken kan være en hjelp til å orientere seg og til å finne vei i et uoversiktlig landskap.

Tiden Gud har plassert oss i, og det kirkelige landskapet vi beveger oss i, er på mange måter et tåkelandskap. Det hersker mye forvirring blant kristne, forvirring både om hva som er troens innhold og troens liv – og ikke minst om hva det vil si å være en kristen menighet. Det er blitt vanskelig å finne vei. At det lyder røster fra mange forskjellige kanter, røster som peker i de mest forskjellige retninger, gjør det ikke lettere for en kristensjel. Teologien har også produsert mang en tåkefyrste, noe den kristne dagspressen vitner om.

En betydelig del av bakteppet for vanskene kristenheten i dag finner seg i, har å gjøre med modernitet og postmodernitet. Like fra opplysningtidens gjennombrudd på 1700-tallet har ulike kirkesamfunn strevd med spørsmålet om hvordan de skal forholde seg til moderniteten. Og med fremveksten av postmoderniteten har det ikke blitt enklere. Her handler det ikke bare om teologi, forholdet til kulturen er vel så komplekst.

Det er disse spørsmålene jeg tar opp i denne boken, ikke minst hvordan den kristne kirke skal tenke når det gjelder virke og arbeidsformer. Jeg ønsker å se nærmere på forholdet mellom moderniteten i vid forstand og en bibelsk og luthersk forankret kristendomsforstå-

else, og hvilke utfordringer vi har å gjøre med i så måte. Det er min overbevisning at når det er så mye forvirring i arbeidet i Guds rike, henger dette sammen med at det råder en betydelig grad av uklarhet når det gjelder helt fundamentale sider ved troen – ved evangeliet og evangeliets hellighet. Til syvende og sist dreier alt seg i Guds rikes sammenheng om evangeliet. Evangeliet definerer kirken, evangelieforståelsen definerer kirkens og det kristne arbeid.

Dette betyr at en ikke vil finne noen «to do»-liste i boken. I stedet er oppmerksomheten rettet mot hvordan vi bør tenke for å tenke rett som bibel-forankrede lutherske kristne i dag. Og så vil det kanskje gi hjelp til å finne hva som må gjøres.

På grunn av den teologiske forvitringen i Den norske kirke er «elipsemodellen» som modell for forholdet mellom kirke og bedehus etter hvert å anse som utdatert. I stedet har de frie organisasjonene sett det nødvendig å etablere selvstendige forsamlinger med full sakramentsforvaltning: «Alt under ett tak» har vært et slagord. Både Indremisjonsforbundet (ImF), Norsk Luthersk Misjonssamband (NLM) og Normisjon har etablert selvstendige forsamlinger. Det er imidlertid påfallende at disse organisasjonene – når de nå etablerer seg med kirkelignende strukturer – i liten grad ser ut til å dra veksler på den lutherske arven når de etablerer menighets- og gudstjenesteliv. Den lavkirkelige arven bærer på mange måter med seg en ekklesiologisk¹ pragmatisme som gjør at organisasjonene heller har hentet inspirasjon vestfra, særlig fra ulike deler av amerikansk evangelikal tradisjon.

For egen del førte min stilling som medarbeider i en av de frie organisasjonene gjennom noen år, til at jeg fikk problemene som er skissert over, inn på livet. Dette tvang meg til å tenke på nytt gjennom spørsmål som har å gjøre med arbeidsformer, møteformer, musikk og karismatikk. Hva innebærer en luthersk identitet og bekjennelse med tanke på disse viktige temaene? Hva er det å være en luthersk menighet? Denne boken er resultat av arbeidet med disse spørsmålene.

1 Ekklesiologi er læren om kirken. Begrepet kommer fra gresk *ekklesia* (kirke, menighet) og *logia* (lære).

Noen ord om bokens oppbygning

Bokens hovedkapittel er kapittel 10: *Kjød og Ånd i kristent arbeid*. De tidligere kapitlene leder frem mot og legger forutsetningene for det jeg skriver her. Først ved at de fem første kapitlene tar opp ulike sider ved Bibelens budskap som er særlig relevante med tanke på denne tematikken. Dernest tar de fire påfølgende kapitlene opp sider ved den moderne kulturen som har stor innvirkning både på den troende som enkeltmenneske og på kirkens og menighetenes felles liv og virke. To av disse kapitlene er viet spørsmål som har med musikk å gjøre. Grunnen til dette er at musikk har en langt større betydning enn mange synes å være oppmerksomme på, og valget av musikalsk språk er i dag langt på vei med og definerer et menighetsliv. Diskusjonen rundt dette spørsmålet for noen tiår tilbake var relativt forvirret. Den var ofte mer preget av pragmatisme og smak og behag enn av en reflektert kultur- og musikkteologi.

Avslutningskapittelet retter blikket fremover: Hva står Guds folk overfor i tiden som ligger foran? Essensen i dette kapittelet er en gjennomgang av hvordan Jesus i avskjedstalen i Johannesevangeliet forbereder disiplene på «den lille stund» han ikke lenger er synlig til stede iblant dem. Jeg er av den oppfatning at dagens vestlige kultur nå er inne i det tidsskiftet der «lovløshetens hemmelighet er virksom» (2Tess 2,7), og at kristenheten av den grunn står overfor dypt alvorlige utfordringer som krever en fornyet besinnelse på hva som er elementer i troens liv. Disse utfordringene handler både om hjem og menighet. Av denne grunn er også felleserklæringen «Kirkens grunn og menneskelivets grunnvoll» som ble sendt Stortinget og ble offentliggjort høsten 2020, tatt med som appendiks i boken. Til sist er det også lagt ved en litteraturliste med tanke på de som måtte ønske å grave dypere i en del av temaene som er berørt i boken.

Bibelsitatene er i alt vesentlig hentet fra Norsk Bibel 1988/2007. Hvor så ikke er tilfelle, er det angitt.

Jeg har lagt vekt på å sitere aktuelle bibeltekster in extenso i boken i stedet for å nøye meg med å angi henvisninger. Bibeltekstene er

avgjørende viktige, og det tar tid å slå opp. Så dette er gjort for å lette lesningen. Bibelens tekst, dens faktiske ordlyd, er det som er denne bokens avgjørende budskap.

Av hensyn til interesserte lesere som ikke er teologer, har jeg også tatt inn en god del forklarende fotnoter.

1. EVANGELIET – HVA ER NÅ DET?

Jeg ville ikke vite noe annet iblant dere
enn Jesus Kristus og ham korsfestet!

(1Kor 2,2)

Herren har kunngjort sin frelse,
åpenbart sin rettferdighet for hedningene.

(Sal 98,2)

Evangeliet er en sjelden fugl

Det er så mange slitne kristne. De får servert en kristendom som etter som tiden går blir mer og mer en byrde. Så lenge en er ung og har pågangsmot, er idealistisk og vil ofre seg for det som en brenner for, går kristenlivet på skinner. Men før eller siden møter en veggen, brenner ut og gir opp. Og innser at kristendom i den tapning en har fått den, er «over ævne».

En har gått på disippeltreningskurs. Vært med i evangeliserings-teamet for å vinne verden. En har mottatt «dåpen i Den hellige Ånd» slik at en kan «tjene i Guds kraft». Hvorfor blir en likevel så uendelig sliten? Hvorfor «fikk jeg ikke til» å være en kristen? Hver ledig time i døgnet har gått med til de ulike aktivitetene i menigheten: gudstjenester og møter, bibelgrupper og husfelleskap, evangeliserings-team, bønnegrupper, sanggrupper osv. Det går for en tid. Men så får en etter hvert et uendelig behov for å få være i fred.

Jeg har møtt en del slike kristne – og selv opplevd det samme i ungdomsårene. Hadde jeg ikke da møtt den gamle misjonæren Nils Skjælaaen, som fikk vise meg evangeliet, hadde jeg neppe blitt bevart

i troen frem til i dag. Jeg hadde konkludert med at «jeg har prøvd kristendommen, og det var ikke noe for meg» – slik så altfor mange utbrønte kristne gjør.

For en tid tilbake møtte jeg en gruppe kristne som hadde fått øye på evangeliet for første gang. De hadde kommet inn i den utmattelsen som aktivistisk kristendom ofte fører med seg, og var ved å gi opp. Men nærmest ved en tilfeldighet snublet en av dem over en evangelieforkynnelse på internett som ga hvile i budskapet om Jesus, og som ga den fred som overgår all forstand. De var vokst opp i en såkalt luthersk forsamling, men hadde aldri virkelig fått høre evangeliet. Da den nye erkjennelsen hadde fått synke inn, og sammen med denne den mentale ommøbleringen av hele kristendomsforståelsen, oppsøkte de pastor og forsamlingsledere i menigheten sin. «Hvorfor har vi aldri fått høre evangeliet her?» spurte de. Spørsmålet ble overhodet ikke forstått. Lederne mente jo at de hadde forkynt evangeliet ...

Så hva er nå evangeliet – egentlig? Dette spørsmålet er selve kjernen i alt kirkens liv og arbeid. Der evangeliet lyder sant og rett – i samsvar med Guds Ord – der finnes også Jesu Kristi kirke (Matt 16,16ff). Der evangeliet ikke lyder sant og rett, er det bare noe som ligner kirke, men ikke er det. For evangeliet definerer kirken.

Alle kirkesamfunn mener om seg selv at de forkynner evangeliet – fra romersk katolske til ekstremkarismatiske. Alle som står frem som predikanter, mener om seg selv at de forkynner evangeliet – enten de er ortodokse patriarker eller amerikanske lykkeprofeter.

Så ser vi da også at evangeliet kommer i mange forskjellige utgaver, utgaver som kalles «evangelium», men som slett ikke alltid er det. De fleste synes å mene at bare det sies at vi blir frelst av nåde alene, da er evangeliet forkynt, da er forkynnelsen «evangelisk». Slik er det imidlertid ikke. Mye av det som kalles evangelium, er ikke evangelium, men bare forkledd lovishet – eller forkledd lovløshet.

Fiendskapet mot evangeliet

Det er derfor helt nødvendig å nærmere innholdsbestemme hva vi mener med ordet *evangelium*. Evangeliet er nemlig ingen selvfølge, noe vi kan ta for gitt og som alle og enhver uten videre forstår. Det gjelder også predikanter og kirkelige ledere. Evangeliet er «det som intet øye har sett og intet øre hørt, og det som ikke oppkom i noe menneskes hjerte ...» (1Kor 2,9) Av denne grunn er det noe som bare kan åpenbares (jf. Matt 11,25. 16,17; Luk 24,44f; 1Kor 1,18–25; 2Kor 3,16). Derfor kalles evangeliet for en hemmelighet – et mysterium – i Skriften (1Kor 2,7; Ef 1,9. 6,19; Kol 1,26f mfl.). Ordet 'hemmelighet' er en litt uheldig oversettelse av det greske *mysterion* i grunnteksten. En hemmelighet opphører jo å være en hemmelighet så snart en har fortalt den. Med evangeliet er det tvert imot slik at det forblir mysterium også når det er forkynt. Det opphører ikke å være mysterium. Derfor er evangeliet aldri noe vi *kan*, noe vi kan beherske. I stedet må det åpenbares på ny og på ny, og det gjør predikanten hjelpeløst avhengig av Den Hellige Ånd.

I tillegg finnes det ingenting djevelen hater sterkere enn evangeliet, og som han derfor søker å bekjempe og ødelegge på alle mulige måter. I Johannes' åpenbaring 12 finner vi så å si urfremstillingen av dette fiendskapet gitt i Åpenbaringsbokens karakteristiske form.² Årsaken til fiendskapet er at hvor evangeliet er, der har djevelen ingen makt. Ved evangeliet er han avvæpnet (Kol 2,15). Evangeliet er budskapet om at «denne verdens fyrste er dømt» (Joh 12,31. 16,11), og at slangens hode er knust (1Mos 3,15). Gjennom evangeliet berøver Jesus djevelen for hans «bytte» (Matt 12,29) slik at han ikke får dratt så mange sjeler ned i fortapelsen som han ville.

Djavelens fiendskap mot evangeliet viser seg på utallige måter. Det kommer som ytre press fra tidsånden, fra samtidskulturen, et stadig trykk som bærer i seg en fristelse til å tilpasse seg «tidens krav». Djevelen vil da «hjelp» kirken slik at dens budskap blir lettere å akseptere. Men: Jo mer akseptabel kirken og dens budskap blir for samtidskultu-

2 Dette går vi nærmere inn på i avslutningskapittelet.

ren, desto lenger bort er kirken kommet fra sin rette Herre. Og desto mer er den kommet i djevelens vold.

Eller så kan djevelens fiendskap gjøre seg gjeldende innenfra, fra kirkens ledere og lemmer. Da handler det oftest om ulike typer av lærremessige avvik, avvik som kan ende i direkte vranglære. All vranglære kan grovt sett inndeles i tre hovedtyper:

1. Dogmatisk vranglære
2. Etisk vranglære
3. «Galatisk» vranglære

Den første hovedtypen gjorde seg særlig gjeldende i oldkirkens stridigheter rundt Kristi person: Er Jesus Kristus sann Gud og sant menneske? Den menneskelige fornuft fant det vanskelig å forstå hvordan dette kunne være mulig, og resultatet var stadig nye fornektelser av den salige sannhet om at Gud var blitt menneske i Jesu Kristi person for at vi skulle bli frelst. Disse fornektelsene førte i sin konsekvens også til avvising av treenighetslæren. I moderne tid har vi sett mye av lignende fornektelser innen liberal teologi, der alt som anses som i strid med fornuften og naturlovene, for eksempel jomfrufødsel, oppstandelse og himmelfart, blir avvist som overtro – noe det moderne menneske ikke kan godta fordi vi i dag vet så meget bedre.

Etisk vranglære fantes i oldkirken innen visse grener av gnostisismen.³ I moderne tid er det denne typen vranglære som ser ut til å ha overtatt hegemoniet innenfor de fleste av de historisk protestantiske kirkene. Også her handler det om at bestemte sider av Bibelens budskap anses som uttrykk for tidligere tiders begrensede erkjennelse. Mens det i dogmatisk vranglære dreide seg om en forkastelse av underne og det mirakuløse, dreier det seg i etisk vranglære om forkastelse av ulike sider av Guds lov. Ganske særlig er det i dag Bibelens seksualetik som har fått stempelet som «foreldet». Under påberopelse av

3 Gnostisismen (av gresk *gnosis* som betyr *kunnskap*) var en blandingsreligion som vokste frem i Romerriket omtrent samtidig med kristendommen. Den var kjennetegnet av at den skilte skarpt mellom ånd og materie på en slik måte at materien, den fysiske virkelighet, var ond. Gnostikerne produserte en mengde falske evangelieskrifter, f.eks. Thomasevangeliet. Tidlige utgaver av gnostisismen bekjempes allerede i NT, særlig i Kolosserbrevet og Første Johannes' brev.

«den kristne frihet», eller av det en kaller «kjærlighet», får mennesker leve i sine synder uten å kalles til omvendelse og nytt liv. Evangeliet forfalskes og blir til syndenes tillatelse i stedet for syndenes forlatelse.

Felles for de to første typene av vranglære er at de begge – hver på sin måte – er en gjenklang av slangens «Har Gud virkelig sagt?» (1Mos 3,1) Begge forkaster – eller begrenser – Bibelens autoritet, og forneker at Bibelen er Guds ord. I stedet anser en ulike deler av Bibelens budskap som speilbilde av den tiden de bibelske skrifter ble til i. Derfor handler det om å skille ut det «religiøst verdifulle» i Bibelen, mens det øvrige kan kasseres. Bibelens forfattere sies å være betinget av sin samtid, og det moderne menneske behøver derfor ikke føle seg bundet av deres «oppfatninger» og «forestillinger». At det kanskje er vi som er tidsbestemte, ser ikke ut til å ha streifet tanken til de som tenker slik. Den typen selvkritisk overlys er fraværende.

Den «galatiske» vranglære er den typen vranglære som Paulus bekjemper i Galaterbrevet, og som rett benevnt er soteriologisk⁴ vranglære. Her er det tale om en forkynnelse som vil være «bibeltro», ja, som kan pukke på Bibelens autoritet. I denne typen vranglære møter vi den djevel som kan sitere Bibelen (jf. Matt 4,6), noe som lærer oss at såkalt bibeltroskap meget vel kan være en djevelens forkledning (jf. 2Kor 11,14).

Vranglæren vi står overfor i Galaterbrevet, svarer til fariseernes lære, og kommer til uttrykk i deres fiendskap mot Jesus og hans virke. Fariseismen er imidlertid ikke kun et historisk fenomen, men representerer en åndsstrøm som er en stadig fristelse for den kristne kirke, og som gjør seg gjeldende gjennom hele kirkens historie.⁵ Slik er det fordi gamle Adam⁶ er en fariseer. Den fariseiske tenkemåten ligger oss i blodet, og den er den dominerende faktoren i all naturlig menneskelig religiøsitet. Av denne grunn må et menneske ikke bare frelses fra sine

4 Soteriologi er læren om frelsen og om hvordan mennesket blir frelst. Av gresk *soteria*, frelse, og *logia*, lære.

5 Se her f.eks. Hugo Odeberg: *Fariseisme og kristendom* (i norsk oversettelse i en rekke utgaver, siste gang Credo Forlag, 1975). Se også Anders Lindström: *Det andra diket – om kristna och lagiskhet* (Töreboda, 2014).

6 Gamle Adam er en klassisk betegnelse på det falne menneske. Adams fall (1Mos 3) forplanter seg til hvert menneske (Rom 5,12ff) slik at syndens realitet går i arv fra slekt til slekt i det som kalles *arvesynden*.

«stygge» synder, men også fra sine gode gjerninger, ja, fra seg selv.

Hva består så den galatiske vranglæren i? Den består i at lydighet mot loven gjøres til betingelse for frelsen. For galaternes vedkommende var det lydighet mot påbudet om omskjærelse (1Mos 17), og antagelig også renhetsforskriftene i Tredje Mosebok, som var aktuelle. Slik lydighet kalles «lovgjerninger» (Gal 2,16. 3,10; Rom 3,28). Dette var oppe til behandling under apostelmøtet i Jerusalem (Apg 15), der enhver betingelse for frelsen i form av lovgjerninger ble forkastet: «Men vi tror at vi blir frelst ved Herren Jesu nåde, på samme måte som de» (Apg 15,11).

Disse ordene er hentet fra Peters tale under apostelmøtet. Det oppsiktsvekkende med det som her sies, er at han ikke sier at hedningene må bli frelst på samme vilkår som jødene, men motsatt: Jødene må frelses på samme vilkår som hedningene, av nåde – for intet!

Når det settes betingelser for evangeliet i form av lydighet mot ulike lovbud, gjøres selve kardinalsyndene i forkynnelsen: Lov og evangelium blandes. Dette fører til loviskhet og trelldom slik Paulus beskriver det i Galaterbrevet. Og der trelldommen kommer inn, skjer ett av to: Enten skapes det kristelige fariseere – egenrettferdige gjerningskristne. Eller det ender med at det utvikler seg en åndelig utmattelse, mislykkethet og en håpløshet som til sist fører til at en gir opp. Hva som ligger i begrepene «lov» og «evangelium», og hva det er å blande disse, kommer jeg tilbake til nedenfor.

Rett evangelieforkynnelse

Hva er det så som kjennetegner en rett evangelieforkynnelse?

La meg samle svaret på dette spørsmålet i følgende punkter:

1. Evangeliet er «Ordet om korset» (1Kor 1,18ff). Dette innebærer at evangeliet er et budskap om:
 - a) Stedfortrederen (Matt 20,28)
 - b) Soning og forsoning (Joh 1,29; 1Joh 2,1f. 4,9f)
- c) Det Luther kalte «die Köste» – omkostningene (1Kor 6,20; 1Pet 1,18f)

2. Evangeliet er budskapet om Guds nåde. Det betyr at frelsen er
 - a) For intet – uten lovgjerner, det vil si ved tro (Rom 3,21ff; Gal 2,16ff. 3,6–12)
 - b) For Jesu skyld – ikke på grunn av noe i oss (2Kor 5,18ff)
 - c) Guds gjerning, ikke menneskers gjerning (Ef 2,8f)
 - d) Utfrielse fra Guds dom og vrede (Joh 3,16f. 36)
3. Evangeliet gir en uendelig rik gave:
 - a) Evg liv og dermed et levende håp (Joh 3,16)
 - b) Syndenes forlatelse og frihet fra loven (Rom 7,6; Gal 4,4f)
 - c) En fullkommen rettferdighet (Jer 23,6; Rom 3,21ff)
 - d) Fred med Gud og dermed barnekår (Rom 5,1; Gal 4,6)
 - e) Frelse fra synden, døden og djevelen
 - f) Den Hellige Ånds gave – en kristen er «et tempel for Den hellige Ånd» (1Kor 6,19)
 - g) Jesus Kristus tar bolig i hjertet (Joh 14,23; Ef 3,17)
 - h) Et nytt, gjennfødt menneske som har lyst til Guds lov (Esek 36,26f; Rom 7,22)
 - i) Gjør deg til lem på Kristi legeme (kirken), og gir borgerskap i Guds rike og medborgerskap i Guds folk (1Kor 12; Ef 2,11ff; Fil 3,20f; 1Pet 2,9)

Med dette er det sagt at evangeliet ikke er et allment budskap om at Gud elsker alle. I så fall var bare første trosartikkel nødvendig, og vi ville stå med en allmennreligiøs og ikke en kristen tro. Nei, evangeliet er budskapet om Jesu Kristi person og gjerning til frelse for en fallen og forlatt skapning. Bibelen lærer oss at Gud er kjærlighet (1Joh 4,8. 16), og evangeliet er åpenbaringen av Guds kjærlighets vesen. Men denne Guds kjærlighet åpenbares på ett bestemt sted i historien – på Golgata i år 33, og på én bestemt måte – i soningen på korset (1Joh 4,9f). Den åpenbares i Herrens «kenotiske»⁷ nedbøyelse ved inkarnasjonen og på korset. Alt snakk om Guds kjærlighet som ikke står under korset, er

⁷ Ordet *kenosis* er hentet fra Fil 2,7. Det betyr bokstavelig «å tømme ut» og beskriver i sammenhengens Guds Søns villige selvfornedrelse. Paulus' bruk av begrepet går tilbake til Jes 53,12: «– han uttømte sin sjel til døden ...» *Kenosis* er både i NB 1988/2007 og i Bibelselskapets oversettelse av 2011 oversatt med «ga avkall på».

sentimentalitet og allmennreligiøsitet. Dermed er kristen tro ikke en allmenn «tro på Gud» – det finnes så mange slags guder – men kristen tro er tro på Jesus, på Jesu person og gjerning.

Enda mindre er evangeliet et budskap om at «Gud godtar meg slik jeg er», eller at «jeg er god nok for Gud slik jeg er». Begge deler er direkte løgn. Ifølge Bibelen forholder det seg stikk motsatt: Slik jeg er i meg selv, er jeg forkastet og evig fordømt av Den Hellige. Jeg er slett ikke «god nok», tvert imot er jeg uren og full av synd, en synd som Gud holder meg ansvarlig for. Det som er sant, er at Gud elsker meg på tross av hva jeg er og har gjort, og han har gitt sin Sønn i døden på korset for å frelse meg fra det som jeg er i meg selv! (Joh 3,16) At Gud elsker «verden» – det vil si hvert enkelt menneske – på tross av at verden har vendt ham ryggen og med all sin synd daglig begår majestetsforbrytelse, er noe av underet i evangeliet. At Gud elsker slik, innebærer også at det smerter Gud når mennesker går fortapt (Luk 15,11ff).

Likevel: Det store spørsmålet når vi har med Gud å gjøre, er ikke om mennesket vil akseptere Gud, men om Gud vil akseptere meg. Det moderne menneske tenker i sitt hovmod at Gud må være veldig fornøyd hvis jeg vil tro på ham og bli en kristen. At Gud vil godta meg, tas som en selvfølge. Slik snus alle ting på hodet. Det bibelske gudsbilde lærer oss altså noe ganske annet ...

Stedfortrederen

Først og fremst er evangeliet budskapet om Jesus som vår stedfortreder. Dette kommer i NT til uttrykk i alle de tekstene der det tales om at han dør for oss. Den greske preposisjonen i disse tekstene er *hypér*. Den betyr både *for* – *skyld* (dvs. at Jesus ga seg selv for vår skyld) og *i stedet for* (dvs. at Jesus ga seg selv i døden i vårt sted, som stedfortreder).

Jesu gjerning som stedfortreder er dobbelt, og er definert av Loven:

For det første lider han døden under den dommen som loven avsier over synderen (Gal 3,13).

For det andre oppfyller han loven fullkomment, til punkt og prik-

ke, og er derfor fullkomment syndfri (Matt 5,17; Heb 4,15).

Jesu død som vår stedfortreder er en død under Guds dom over vår synd. I vårt sted bærer han Guds vrede over synden. Langfredag er budskapet om at Jesus ikke får noen nåde, dette for at vi skal få bare nåde. Jesus må tømme vredens beger til bunns (Matt 26,39) slik at vi kan få drikke av nådens beger (Sal 116,13). Spotterne som står under korset, formulerer – uten å skjønne det – meget nøyaktig hemmeligheten ved Jesu død: «Andre har han frelst, seg selv kan han ikke frelse!» (Matt 27,42)

Når Jesu død har en slik frelsende betydning, henger det sammen med at han på korset gjør soning (1Joh 2,1f. 4,9f; Heb 9). Det er grunnleggende i Skriften at syndenes forlatelse betinger soning (Heb 9,22). Uten soning, ingen tilgivelse for synd. For å forstå hva soning er, er det nødvendig å kjenne til og forstå tenkningen rundt synd- og skyldofrene som ble båret frem i tabernakelet og senere i tempelet (3Mos 4–5), og som konsentreres i lovgivningen rundt den store forsoningsdagen (3Mos 16). Betydningen av dette, og hvordan dette er forbilder på Kristi soningsdød, utlegges i Hebreerbrevet 7–10.⁸ Bibelens tale om sonofferet er bakgrunnen for at Jesus kalles «Guds lam» (Joh 1,29; 1Kor 5,7; 1Pet 1,18f; Åp 5,6ff).

Bibelens forkynnelse om soningens nødvendighet henger sammen med to avgjørende sannheter som åpenbarer hvem Gud er:

For det første betoner Bibelen syndens alvor. Det kan være at mennesker tar lett på synden, og tenker at det å få tilgivelse for synd ikke er noen sak («Gud tilgir nok – det er jo jobben hans» – Voltaire). Men i Guds øyne forholder saken seg ganske annerledes. Gud tar synd personlig, som en urett rettet direkte mot ham selv (Sal 51,6a). Fordi Gud er Den Hellige, er synd utålelig for ham, han reagerer mot den i hellig vrede. Synd er majestetsforbrytelse. Gud og synd er som ild og vann, de kan ikke eksistere sammen. Synd setter mennesket i en gjeldskrise overfor Gud: Gjelden er skyhøy og umulig for synderen å betale (Sal 49,8f; Matt 18,22ff). Derfor er det syndige menneske forapt, uten håp

8 Se til dette: Jan Bygstad: *Skriften vitner om Kristus*, s. 77ff. 88ff (DELK-forlaget, 2017), og: Alfred Edersheim: *The Temple. Its ministries and services at the time of Jesus Christ* (Eerdmans, 1970).

under Guds vrede, og skylden kan ikke ettergis sånn uten videre – den må gjøres opp: Den må sones.

For det andre er soningen på korset det nådemiddelet Gud gir for å frelse det som var forapt. Dette er selve underet over alle under i Bibelens budskap: Gud elsker det fortapte mennesket med en evig kjærlighet, en kjærlighet så sterk og høy at han i Sønnen gir seg selv i døden i synderes sted:⁹

Det var Gud som i Kristus forlikte verden med seg selv, så han ikke tilregner dem deres overtredelser ... (2Kor 5,19)

Det liv jeg nå lever i kjødet, det lever jeg i troen på Guds Sønn, han som elsket meg og gav seg selv for meg. (Gal 2,20)

Frelsen har kostet langt mer enn vi noensinne vil komme til å begripe. At den hellige og rene Gud i Sønnen først er villig til å ta på seg skylden for det vi har gjort, og bære vår synd som sin egen, for så å gå inn under den dommen som er avsagt over synden: forbannelsen og døden (1Mos 3,17f; Gal 3,13; Rom 6,23), det overgår alt vi kan forestille oss. Alle andre tegn, under og mirakler blir puslerier i sammenlignet med dette som er nådens store under!

På korset tok Jesus på seg all synd som er gjort i vår falne verden fra Adams fall til den siste dag. Han tok ikke på seg bare «små» synder. Nei, alt, også de største, de groveste og skitneste synder bar han:

Jesu, hans Sønnns blod renses oss fra all synd. (1Joh 1,7b)

Denne Guds Sønnns gjerning på korset er fullkomment tilstrekkelig i Guds øyne. Gud krever ikke mer:

da ynkes Gud over ham og sier: Fri ham fra å fare ned i graven! Jeg har fått løsepenger. (Job 33,24)

⁹ Til videre fordykning: Agne Nordlander: *Korsets mysterium* (Lunde Forlag, 1984).

Dette er vår store trøst i møte med all anfektelse. Når jeg for alvor begynner å se meg selv og min synd i Guds lys, oppfattes det ikke lenger som en selvfølge at Gud tilgir. Da tenker jeg i stedet at det er ikke håp for meg. Nåden kan ikke gjelde for slike som meg. Og da er det at en annen side ved evangeliet må holdes frem med stor styrke.

For intet

At Jesu soning for synden og oppfyllelse av loven gis oss for intet, som en gave, er grunnen til at budskapet kalles evangelium, det er et godt og gledelig budskap. Gud krever ingen gjenytelse eller betaling for denne nådegaven, krever ikke at bestemte betingelser må oppfylles før vi kan få del i den:

For det er ingen forskjell, alle har syndet og står uten ære for Gud. Og de blir rettferdiggjort uforskyldt av hans nåde ved forløsningen i Kristus Jesus. (Rom 3,22b–24)

Ordet på gresk (*dorean*) som er oversatt med uforskyldt, betyr bokstavelig *som en gave*. Ordet *nåde* betyr *for intet*; i den latinske oversettelsen er *gratia* ordet for nåde det samme som vi har i ordet gratis.

Det er viktig å være klar over at nådebegrepet beskriver Guds hjertetag. I romersk-katolsk teologi er nåden oppfattet helt annerledes: Nåden forstås som en kraft Gud inngyter i menneskets hjerte, og som hjelper mennesket til å forbedre seg.¹⁰ På denne måten blir rettferdiggjørelsen et samarbeidsprosjekt mellom Gud og den troende slik at nåden samvirker med mine ønsker om å bli et bedre og mer gudvelbehagelig menneske.¹¹

Dette svarer til at rettferdiggjørelsen også blir forstått annerledes. I romersk-katolsk teologi er rettferdiggjørelsen en prosess der den

¹⁰ Dette er på mange måter parallelt med hvordan en tenker om Ånden innen meget av karismatikken.

¹¹ Se til dette f.eks. Carl Fr. Wisløff: *Martin Luthers teologi*, s. 79ff (Lunde Forlag, 1983).

troende gradvis forvandles til å bli et hellig menneske, en prosess som fremskyndes av nådekraftene som hjertet blir overrislet av. På denne måten blir rettferdiggjørelse og helliggjørelse ett og det samme. Når Paulus beskriver rettferdiggjørelsen, bruker han imidlertid et helt annet begrep: *tilregning* (Rom 4,3–11; 2Kor 5,19). Ved troen tilregnes synderen en rettferdighet som han ikke har – og ikke kan ha – i seg selv:

Den derimot som ikke har gjerninger, men tror på ham som rettferdiggjør den ugudelige, han får sin tro tilregnet som rettferdighet. (Rom 4,5)

Den rettferdighet som vi slik mottar i rettferdiggjørelsen, er med andre ord ikke en kvalitet som ligger i oss, eller som vi kan opparbeide. Den er en gave som mottas utenfra, og som gjør den troende hundre prosent rettferdig for Gud, og altså ikke er noe som er stykkevis og delt slik det nødvendigvis vil være etter romersk-katolsk tenkning. Rettferdigheten blir dermed ikke en indre egenskap eller et resultat av fromme anstrengelser. I stedet er rettferdigheten en person, Jesus Kristus. Han er vår rettferdighet, slik profeten sier det:

Se, dager kommer, sier Herren, da jeg vil la det stå fram for David en rettferdig spire. Han skal regjere som konge og gå fram med visdom og gjøre rett og rettferdighet i landet ... Dette er det navn som han skal kalles med: Herren, vår rettferdighet. (Jer 23,5–6)

På denne bakgrunn kaller Luther den rettferdigheten vi slik mottar i troen, en fremmed rettferdighet – nettopp for å understreke at dette ikke handler om noen indre bevegelse i våre hjerter. Når Jesus er vår rettferdighet, betyr det at hans fullkomne syndfrihet blir vår ved troen. Dermed ser vi hvordan også Jesu stedfortredende oppfyllelse av loven er sentral for troen:

Altså, likesom én manns overtredelse ble til fordømmelse for alle mennesker, slik blir også én manns rettferdige gjerning til livsens rettferdiggjørelse for alle mennesker. For likesom de mange kom til

å stå som syndere ved det ene menneskes ulydighet, så skal også de mange stå som rettferdige ved den enes lydighet. (Rom 5,18–19)

Jesu lydighet blir vår lydighet. Jesu syndfrihet blir vår syndfrihet. Om jeg ikke oppfyller loven, og heller ikke noen gang kommer til å være i stand til å gjøre det, så spiller det ingen rolle: Jesus har oppfylt loven i mitt sted!

Fordi det forholder seg slik, nytter det ikke for en kristen å lete etter rettferdighet og hellighet i sitt eget hjerte. Ser jeg på mitt eget hjerte, vil jeg bare få øye på slikt som er Gud imot. Derfor påminner Paulus de troende:

Er dere da oppreist med Kristus, så søk det som er der oppe, der Kristus sitter ved Guds høyre hånd. La deres sinn være vendt mot det som er der oppe, ikke mot det som er på jorden. Dere er jo døde, og deres liv er skjult med Kristus i Gud. (Kol 3,1–3)

Ikke inne i oss selv, men «der oppe!»

Ordet 'rettferdiggjørelse' hos Paulus er hentet fra rettsspråket. Det er en juridisk term og betyr bokstavelig å frikjenne. Når en person står anklaget for retten og blir frikjent, sier dommeren: «Du er uskyldig i det du er anklaget for!» I tråd med dette skriver Philip Melanchton i den første lutherske tros læren (Loci Communes, som kom i sin første utgave i 1521) at «i rettferdiggjørelsen står en kristen for Gud som om han aldri hadde syndet». Å frikjenne er altså langt mer enn å benåde: Den som benådes, er kjent skyldig i sine forbrytelser og derfor idømt straff, men får ettergitt en større eller mindre del av straffen.

Alt dette er Guds verk, ikke menneskets verk. Og det er Guds verk alene. Her har vi to viktige begreper i teologien: synergisme og monergisme. Begge ordene er hentet fra gresk. «Ergisme» kommer av verbet *ergein*, som betyr å handle, gjøre, arbeide. «Syn-» betyr sammen med, og «mon-» kommer av monos, som betyr éne eller alene. Ordet 'synergisme' betegner frelsen som et samarbeid mellom Gud og menneske. Ordet 'monergisme' betegner frelsen som noe som er et Guds verk alene.

Poenget her er at mennesket etter fallet er så gjennomtrengt av synd at det ikke finnes noe i oss som er rent og ikke behersket av syndens makt. Alle menneskets naturlige krefter, evner og egenskaper er så ødelagte av synden at de er fullstendig ubrukelige for Gud, jamfør for eksempel Romerne 3,10–18 der Paulus oppsummerer sin undervisning fra de foregående kapitlene om hva det vil si at mennesket er underlagt syndens herredømme. I sin hellighet vil Gud ganske enkelt ikke ha våre «gode» gjerninger, han vil ikke se dem for sine øyne – rett og slett fordi våre gode gjerninger ikke er annet enn pene, sminkede synder. I Guds øyne er det ene og alene Jesu gjerning som gjelder, og som tas imot – våre gjerninger og alt vårt er forkastet. Det finnes ikke noe i oss som er uberørt av synden. Derfor kan verken forstand, følelse eller vilje medvirke i frelsen: Alt må gis utenfra.

Slik Bibelen forkynner evangeliet om frelsen for oss, er det altså ene og alene den guddommelige monergisme som kan frelse. Med en gang mennesket tenker at det kan samarbeide med Gud på dette området, er det blitt en fariseer. Dette var nettopp fariseernes lære, likesom det også er frelselæren i den romersk-katolske kirke.

Når vi sier at frelsen er Guds verk alene, gjelder dette på to avgjørende områder: For det første i det frelsesverket Jesus fullbyrdet ved sitt jordiske liv og sin død, og dernest i frelestilegnelsen, det at frelsen blir vår og vi blir Guds barn. Vi kommer tilbake til frelestilegnelsen i kapittelet om nådemidlene.

Det er bare et slikt evangelium som kan gi samvittigheten fred og hjertet hvile!

Fallet

Fortellingen om syndefallet er fundamental for bibelsk virkelighetsforståelse og menneskesyn. Vi kan ikke her gå inn i denne fortellingen i detalj, men vil ganske kort peke på noen av de grunnleggende konsekvensene av fallet som umiddelbart melder seg:

Den første består i at slangens ord til Eva – «Har Gud virkelig sagt?» – blir sittende i menneskets sinn på en slik måte at tvil, mistillit,

innvendinger og protest overfor Guds ord blir en grunnleggende side av all religiøsitet og alt menneskelig liv overhodet. Vi tror heller på vår forstand enn på Guds ord.¹²

Den andre er at når den forbudne frukt er spist, «åpnes deres øyne og de ser at de er nakne» (1Mos 3,7), hvorpå de binder fikenblader om livet. Skammen er blitt en del av menneskets virkelighet. Skam hører uløselig sammen med synd, og med det menneskets umiddelbare behov for å skjule sin skam.

Neste konsekvens er at menneskets tillit til Gud er byttet ut med angst: Når Adam og Eva hører Herren i hagen når kvelden er blitt sval, flykter de og skjuler seg (1Mos 3,8). Og fra denne dag av er mennesket en skapning på flukt fra Gud – ikke en som søker Gud. Angsten for Gud henger sammen med skammen over og frykten for å bli konfrontert med hva en har gjort, bli stilt til regnskap. Dette ser ut til å ligge nedlagt i menneskets natur, vi kan se det allerede hos små barn hvis de har gjort noe de vet er galt. De springer og gjemmer seg. Eller de kommer med sitt «Det var ikke meg, det var ikke min skyld!»

En predikant sa det slik: Mennesket er ikke på søken etter Gud mer enn en skolegutt som har skulket skolen, er på leting etter læreren.

Mennesket er en skapning på flukt fra Gud. Det aller meste et menneske gjør i livet, handler om å bygge opp en mur for å sikre seg at Gud ikke kommer i nærheten. «Nærmere deg, min Gud» er ikke det falne menneskets sang, men det gjenfødte menneskets sang!

I stedet er Gud Herren på leting etter mennesket (1Mos 3,9). Dette er hovedtemaet i Den Hellige Skrift og i frelseshistorien.

Spørsmålet «Adam, hvor er du?» og deretter til Eva: «Hva har du gjort?» stilles ikke fordi Gud ikke vet. Spørsmålene skal få de to til å se i øynene hva de har gjort: «Adam, hvor har dette ført deg? Hva har din ulydighet ledet deg ut i?» Når Gud spør slik, er dette loven i dens milde tiltaleform. «Ved loven kommer syndens erkjennelse» (Rom 3,20). Gud søker å skape en selverkjennelse der jeg ser meg selv i Guds lys.

De samme spørsmålene stiller Gud hvert menneske. Og uten at

12 Dessverre er det blitt slik innen det meste av Vestens kristenhet at de fleste teologiske institusjoner og studiesteder er blitt episentere for slangens «Har Gud virkelig sagt ...?»

han får et sannferdig svar, kan et menneske aldri ha med den eneste sanne Gud å gjøre. Avgudene ønsker det usannferdige mennesket velkommen. Men Bibelens Gud krever usminket, naken sannferdighet.

Det er dette som er nøkkelen til bibelforståelsens store hemmelighet: lov og evangelium.

Lov og evangelium¹³

Med dette ordparet hentes vi inn i det avgjørende kriteriet på hva som er sann og rett bibelsk – og luthersk forkynnelse. I Konkordieformelen sies det:

For di forskjellen mellom loven og evangeliet er et særlig herlig lys som tjener til at Guds Ord blir rett delt og de hellige profeters og apostlers skrifter riktig forklart og forstått, må vi med særlig omhu holde fast på denne forskjellen slik at ikke disse to lærene blir blandet sammen med hverandre, eller at det blir gjort en lov av evangeliet, slik at Kristi fortjeneste blir fordunklet og de engstede samvittigheter berøvet den trøst de ellers har i det hellige evangelium, når det blir forkynt rent og klart, og som de kan holde seg oppe ved i sine verste anfektelser mot lovens skrekk. (Sol.Dec. V,1)¹⁴

13 Til dette se: Carl Fr. Wisløff: *Martin Luthers teologi*, s. 62ff (Lunde Forlag, 1983), og *Ordet fra Guds munn*, s. 103ff (Lutherstiftelsen, 1951). For videre studium: C.F.W. Walther: *The proper distinction between Law and Gospel* (Concordia Publishing House. Flere opplag), og John T. Pless: *Lov & Evangelium – at bruke sandhedens ord ret* (Lohse, 2013).

14 Arbeidet med Konkordieformelen var avsluttet i 1570. Bak tilblivelsen lå de stridigheter som brøt løs innen lutherdommen etter Luthers død i 1546, stridigheter som truet med å rive i stykker hele reformasjonsverket. Konkordieformelen er disponert slik at første delen, Epitomé, definerer problemet og gir en kortfattet sammenfatning av hva som er det lutherske svaret. Den andre delen, Solida Declaratio (utfyllende erklæring), gir en utførlig og dyptgående behandling av de aktuelle spørsmålene. Det er i alt 11 artikler. Konkordieformelen bidro langt på vei til å avslutte stridighetene innen lutherdommen, og la grunnlaget for fremveksten av den lutherske ortodoksi.